

Expertise van buiten kan een pedagogische praktijk veranderen, maar daaraan zijn wel voorwaarden verbonden. Belangrijk is dat de samenwerking gericht is op leren. Met voorbeelden uit een praktijkonderzoek naar het gebruik van de buitenruimte in kinderdagverblijven beschrijven Marian Joven en Dieuwke Hovinga hoe er in een samenwerking op zo'n manier van en met elkaar kan worden geleerd dat de praktijk verandert.

Samenwerken om samen te leren

Pedagogiek

MARIAN JOVEN EN
DIEUWKE HOVINGA

door **Marian Joven en Dieuwke Hovinga**

Pedagogisch medewerkers en leerkrachten zien de binnenruimte doorgaans vanzelfsprekend als een speelleeromgeving waarin zij zelf een ontwikkelingsgerichte rol vervullen. Als het om de buitenruimte gaat, ligt dit vaak anders. Daar nemen ze eerder een toezichhoudende rol in, waardoor de pedagogische potentie van de buitenruimte onvoldoende wordt benut. Het is om deze reden dat twee kinderdagverblijven een samenwerking zijn aangegaan met IVN-vrijwilligers (leden van het Instituut voor Natuureducatie en Duurzaamheid). De samenwerking heeft als doel de inzichten over het belang (spel) en in het bijzonder natuur voor kinderen – het weten – om te zetten in een daadwerkelijk pedagogisch gebruik van de buitenruimte – het doen.

In het RAAK-publiek onderzoeksproject *Leren omgaan met aanvaardbaar risico bij het gebruik van de buitenruimte in de kinderdagopvang* (Joven & Hovinga, 2017) is de samenwerking onderzocht. De resultaten laten zien dat het gebruik van de buitenruimte door de pedagogisch medewerkers verandert *wanneer de experts in de samenwerking van en met elkaar leren*. Dit is iets wat niet vanzelfsprekend en overal gebeurt. Het onderzoek maakt inzichtelijk dat experts in samenwerkingsrelaties verschillende rollen vervullen. Afhankelijk van de gekozen rol is er meer of juist minder ruimte om te leren.

Expertise van buiten: rolmodellen

In het onderwijs is expertise van buiten heel gebruikelijk. Natuurouders werken met kinderen in schooltuinen, technolab-experts verzorgen technieklessen en kunstenaars stimuleren de creativiteit. Het zijn rolmodellen die het echte leven vertegenwoordigen, waar kinderen nieuwsgierig naar zijn. Dit is op zichzelf al reden genoeg om experts uit te

'Door de activiteiten met de natuurexpert zien de pedagogisch medewerkers in welke spelpotentie de buitenruimte nog meer heeft'

Pedagogiek

MARIAN JOVEN EN
DIEUWKE HOVINGA

Voor slakken zorgen – uitbreiden handelingsrepertoire

'Tania heeft slakken meegenomen. Spannend! De kinderen bekijken de slakken en houden ze vast. Reini is zo enthousiast dat ze besluit de slakken in de groep te houden om ervoor te zorgen.' We zien hier een basale vorm van toepassingsgericht leren. Het is het oog in figuur 1, het is nieuwsgierigheid naar de gebruiken van de ander. De pedagogisch medewerker doet de activiteit van de IVN'er na en bouwt erop voort door de slakken op de groep te houden. Nadoen zorgt voor uitbreiden van het handelingsrepertoire (DE).

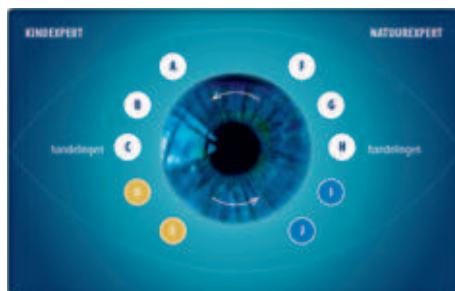
Samenwerken: situatiegericht leren

De spelpotentie van de buitenruimte: reflectie op het eigen handelen

'Met de natuurexpert buiten ervaart Nathalie wat kinderen allemaal kunnen doen op het plein. Ze besluit daarom als experiment een keer niet de fietsjes te pakken voor het buitenspelen. Tot haar verrassing vragen de kinderen er niet naar. Voortaan pakt ze de fietsjes pas als kinderen erom vragen. Karlijn heeft ervaren dat er verrijkend spel ontstaat bij de regenplas als ze deze niet wegveegt en dat dit soms opweegt tegen het moeten verschonen van een kind met natte en vieze kleren.' De komst van de natuurexpert heeft Nathalie en Karlijn aan het denken gezet. Door de activiteiten met de natuurexpert zien zij in welke spelpotentie de buitenruimte nog meer heeft. Zij vergelijken deze kennis met hoe zij 'normaal gesproken' handelen in buitenspelsituaties. Door dit te doen, komen zij tot het inzicht dat met hun manier van doen – bijvoorbeeld altijd de fietsjes buiten zetten – kinderen tot bepaald spel komen en dat zij dit kunnen sturen door hierin andere keuzes te maken.

Van lesje naar kindeigen activiteit: de ontwikkeling van een gedeelde handelingsruimte

'Joke heeft zand meegenomen. Niet het bekende zand van de zandbak, maar rivierzand, zand van het strand en aarde uit het bos waar de regenwormen nog in kruipen. Buiten aan tafel gaan de kinderen voorzichtig voelen. Joke vertelt over het zand en waar het vandaan komt. De kinderen luisteren, even, en al snel nemen zij zelf initiatief. Er wordt een regenworm ontdekt in de aarde. Dat is leuk en eng. Laura moedigt aan de worm te bekijken. Ze pakt hem zelf vast en vraagt wie nog meer de worm wil vasthouden. De aandacht keert terug naar de bakjes zand op tafel. Een peuter begint te mengen; licht zand op donkere aarde. Andere kinderen volgen haar voorbeeld en gaan ook mengen en 'tekenen' met zand. Na een paar minuten zijn alle peuters geconcentreerd bezig.

Figuur 1: Expertises naast elkaar

nodigen. Het biedt kinderen een nieuw perspectief, nieuwe activiteiten en kennis die anders niet aan bod waren gekomen. Maar het is ook vergankelijk omdat het niet verankerd is in de dagelijkse routine. Het verandert de dagelijkse praktijk niet omdat de leerkracht of pedagogisch medewerker deze expertise niet vanzelf adequaat leert gebruiken.

Expertise van buiten: co-constructeurs

Naast de functie als rolmodel kunnen experts ook bijdragen aan duurzame veranderingen in een pedagogische of onderwijspraktijk. In het onderzoeksproject hebben de IVN-vrijwilligers als natuurexperts deze rol vervuld. Samen met de kindexperts,

de pedagogisch medewerkers, zijn zij speelleeractiviteiten gaan ondernemen met jong(st)e kinderen in de buitenruimte van de kinderdagopvang. Hierbij is sprake van co-constructie: in de interactie die ontstaat tussen de beide experts ontwikkelen, construeren ze samen nieuwe kennis. Zo ontstaat een speel-leromgeving voor de kinderen die zowel de pedagogisch medewerker als de IVN'er niet alleen had kunnen ontwikkelen. Het met elkaar werken en leren – het samen construeren – zorgt bij beiden voor nieuwe inzichten.

In de loop van een jaar ontstaat in dit project een samenwerking die op beide kinderdagverblijven zonder meer als positief wordt ervaren. Tegelijkertijd wordt zichtbaar dat de samenwerking verschillend bijdraagt aan de mate waarin pedagogisch medewerkers hun praktijk buiten veranderen. Doorslaggevend voor dit verschil blijkt het wel of niet plaatsvinden van co-constructie.

Van en met elkaar leren: hoe ziet dit eruit?

Leren speelt een belangrijke rol in het tot stand brengen van een verandering in een bestaande praktijk. Het model van 'logische niveaus van leren' van Gregory Bateson (1972/2000) geeft een bruikbaar kader om het leren dat wij hebben geobserveerd, te duiden (Hovinga, 2007).

Bateson onderscheidt vier leerniveaus:

- patroongericht leren (Zero learning): in nieuwe (andere) situaties blijven doen wat je altijd al doet;
- toepassingsgericht leren (Learning I): het aanleren van

procedures, technieken en vaardigheden. Kenmerkend is dat de gegeven handelingen niet ter discussie staan;

- situatiegericht leren (Learning II): het ontwikkelen van nieuwe (innovatieve) handelingen. Kenmerkend is reflectie op de bestaande handelingspatronen;
- horizongericht leren (Learning III): het veranderen van bestaande perspectieven. Kenmerkend is reflectie op de vanzelfsprekendheid van het handelingskader.

De voorbeeldrol: toepassingsgericht leren

Figuur 1 (op pagina 16) is een schematische weergave van de praktijk bij aanvang van het project en van de eerste veranderingen die zichtbaar worden als de samenwerking op gang komt.

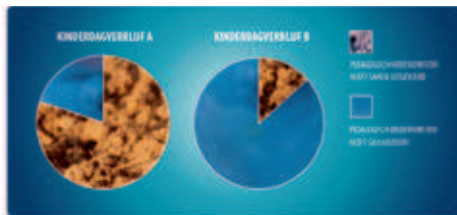
Zo doen we dat

'Als Nathalie naar buiten gaat, is het eerste wat ze doet de fietsjes uit de schuur halen. Karlijn veegt altijd de regenplas op het plein weg om te zorgen dat de kinderen niet nat en vies worden. Het zijn vaste, vanzelfsprekende gewoontes waar niet meer over nagedacht wordt.'

Bij het naar buiten gaan doen pedagogisch medewerkers bepaalde zaken op een vaste manier. Zij maken gebruik van een specifiek handelingskader (handelingen ABC in figuur 1). Ook de natuurexperts hebben zo hun gewoontes en gebruiken (FGH). We zien meerdere 'slakkenlesjes' op beide kinderdagverblijven. Lesjes zijn een onderdeel van het expertisekader van alle vrijwilligers, wat een groot verschil is met het expertisekader van de pedagogisch medewerkers die kindvolgend werken.

Figuur 2: Gezamenlijke expertise – van en met elkaar leren

Figuur 3: Rolbeschrijving door pedagogisch medewerkers

Joke probeert haar verhaal voort te zetten, maar de aandacht is er niet meer. De kinderen gaan volledig op in het spel met zand. Joke zoekt oogcontact met Laura en zonder verder iets te zeggen besluiten ze de kinderen hun gang te laten gaan.' In dit voorbeeld zien we in een notendop een gezamenlijke manier van doen ontstaan. De pedagogisch medewerker brengt haar specifieke deskundigheid in: haar kennis van het jonge kind en hoe je het beste op deze jonge doelgroep kunt aansluiten. De IVN'er brengt haar specifieke kennis van de natuur in en komt zo op het idee om verschillende soorten zand mee te nemen. In de interactie die vervolgens tussen de beide experts ontstaat, ontwikkelen ze, construeren ze, samen nieuwe kennis over spelen met zand. Zo ontstaat een speelleeromgeving voor de kinderen die zowel de pedagogisch medewerker als de IVN'er niet alleen hadden ontwikkeld. De ervaringen die de experts opdoen, leiden tot innovatieve keuzes. Zo ontstaat bij Joke het inzicht dat het beter is om de kinderen te laten, waardoor de kindvolgende werkwijze van Laura een weg vindt naar de lesjescontext van Joke (I in figuur 2). Door deze ervaringen en het (non-)verbale contact erover wordt gaandeweg een gedeelde vernieuwende expertise ontwikkeld. Deze door co-constructie verworven kennis blijkt in het project de motor te zijn achter de veranderingen in de praktijk. Er ontstaat een gedeelde handelingsruimte met mogelijkheden die

'Het met elkaar werken en leren zorgt bij beiden voor nieuwe inzichten'

Pedagogiek

MARIAN JOVEN EN
DIEUWKE HOVINGA

reflecteren op de samenwerking kan daarin een krachtig instrument zijn, zeker als daarbij de verschillende leerniveaus in ogenschouw worden genomen. ★

MARIAN JOVEN is biologe en werkt bij het lectoraat Natuur en Ontwikkeling Kind en bij de pabo van Hogeschool Leiden. DIEUWKE HOVINGA is pedagoog en werkzaam als lector Natuur en Ontwikkeling Kind van de Hogeschool Leiden.

nieuw zijn voor beide experts (KL en M in figuur 2). Het leerschema is daarmee uitgebreid, want de experts leren in de samenwerking nog steeds kennis, inzichten en vaardigheden toe te passen die zij de ander zien gebruiken (handelingen DEI). Tegelijkertijd doven bepaalde manieren van doen uit, zoals bij Nathalie die niet langer bij voorbaat fietsjes buiten zet (handeling C), Karlijn die de plas niet meer wegveegt en Joke die haar lesje laat varen (H). Tot slot zien we vanuit de samenwerking activiteiten ontstaan die noch de natuurexpert noch de kindexpert alleen had kunnen ontwikkelen en begeleiden, zoals het spel met zand (K).

Samenwerken op basis van gelijkwaardige expertrollen

'Carla en Nathalie zijn met de kinderen naar een stukje bos gegaan naast het kinderdagverblijf. Carla en de peuters spelen met de herfstbladeren. Nathalie houdt de kinderen in de gaten. "Ik had ook wel leuk willen meedoen in plaats van opletten en organiseren," stelt Nathalie na afloop vast.' In dit voorbeeld heeft de natuurexpert de leiding terwijl de kindexpert assisteert. Nathalie heeft niet de rol die ze had willen hebben. In de loop van het project zien we de rol van de kindexperts verschuiven. Nathalie en haar collega's worden mede-uitvoerders. Maar we zien ook verschillen. In figuur 3 is te zien hoe verschillend de pedagogisch medewerkers van de

twee kinderdagverblijven hun eigen rol beschrijven. Waarom de samenwerking op beide kinderdagverblijven zo verschillend wordt ervaren, kunnen we niet eenduidig op grond van de resultaten verklaren. Wel is zichtbaar dat de stap naar praktijkinnovatie niet wordt gezet als de natuurexperts sterk blijven leiden, en de pedagogisch medewerkers hun rol van kindexpert ondergeschikt maken aan de expertise van buitenaf door voornamelijk te blijven assisteren. Het zijn de pedagogisch medewerkers van kinderdagverblijf B, die zeggen vooral te hebben geassisteerd, die ook aangeven hun praktijk het minst te hebben veranderd. Terwijl de pedagogisch medewerkers van kinderdagverblijf A, die hun rol vooral typeren als mede-uitvoerder, aangeven hun buitenpraktijk wel te hebben veranderd.

Beide experts brengen hun deskundigheid in

Enrichtingsverkeer, bijvoorbeeld van natuurexpert naar kindexpert, blijkt in ons project minder effectief te zijn als aanjager voor verandering dan een wederzijdse interesse in elkaars expertise en het onderling afstemmen van het handelen. Als de inbreng van expertise van buiten is bedoeld om de pedagogische of onderwijspraktijk duurzaam te veranderen, dan maakt het project inzichtelijk dat er aandacht moet zijn voor de kwaliteit van de samenwerking tussen de expert van buiten en de kindexpert. Het met elkaar bespreken van en

Dit artikel is een sterk ingekorte versie van: Joven, M. & Hovinga, D. (2017). *Van weten naar doen. Samen versterken pedagogisch medewerkers en IVN-vrijwilligers het pedagogisch gebruik van de buitenruimte in de kinderdagopvang*. Leiden: Lectoraat Natuur en Ontwikkeling Kind (www.hsleiden.nl/natuur-en-ontwikkeling-kind). Het onderzoeksproject *Leren omgaan met aanvaardbaar risico bij het gebruik van de buitenruimte in de kinderdagopvang* is uitgevoerd door het Lectoraat Natuur en Ontwikkeling Kind van de Hogeschool Leiden en Thomas More Hogeschool Rotterdam in samenwerking met Ecologische Pedagogiek Hogeschool Utrecht, IVN, en de kinderopvangorganisaties Korein en Kober. De subsidie voor het onderzoek is gegeven door NWO als onderdeel van een RAAK-publiek project.

LITERATUUR

Bateson, G. (1972/2000). *Steps to an ecology of mind: Collected essays in anthropology, psychiatry, evolution, and epistemology*. Chicago: University of Chicago Press. ♦ Hovinga, D. (2007). *Ont-dekken en toe-dekken: leren over de veelvormige relatie van mensen met natuur in NME-leertrajecten duurzame ontwikkeling* (No. 55). Utrecht: CD-β Press.